

UWARUNKOWANIA I IMPLIKACJE WSPÓŁCZESNYCH MIGRACJI EKONOMICZNYCH POLSKO–ROSYJSKICH

1. Uwagi wstępne

Migracje, w tym migracje ekonomiczne, są zjawiskiem powszechnym – dotyczą niemal wszystkie państwa świata. Zarówno Polska, jak i Rosja mają długie i bogate doświadczenie migracyjne. Interesujące może okazać się przybliżenie wybranych aspektów kształtowania ruchów migracyjnych w tych krajach: czynników zachęcających do emigracji i imigracji (czynników wypychających i przyciągających), skali migracji czy konsekwencji ruchów migracyjnych dla gospodarek tych krajów.

W kontekście migracji polsko–rosyjskich przybliżenie czynników wypychających i przyciągających, a także wstępna analiza sytuacji na rynku pracy pozwoli zrozumieć kształtowanie się strumieni migracyjnych pomiędzy tymi krajami¹. Można więc postawić pytanie – czy podobne kształtowanie czynników wypychających i przyciągających w dwóch krajach implikuje brak przepływów migracyjnych pomiędzy obydwojema krajami? Czy istnieje jednak pobudka dla migracji ekonomicznych pomiędzy tymi krajami, której uzasadnienie wykracza poza analizę czynników push&pull? A zatem, czy jeden z krajów stanowi kraj wysyłający, a drugi – przyjmujący migrantów?

Zarówno w sytuacji, gdy brak pobudek do obopólnych migracji a także w sytuacji kształtowania się migracji z jednego kraju do drugiego zasadna jest współpra-

---

¹ Zgodnie z teorią push&pull zjawiska migracyjne kształtowane są przez czynniki wypychające w kraju wysyłającym migranta i czynniki przyciągające w kraju docelowym migracji. Na gruncie migracji ekonomicznych, wśród głównych czynników wypychających i przyciągających wymienia się zróżnicowanie dochodów oraz zróżnicowanie stopy bezrobocia w tych krajach. Tak określone czynniki mogą prowadzić do wniosku, że migracje będą miały miejsce w sytuacji występowania wysokiej stopy bezrobocia w kraju wysyłającym i jednocześnie niskiej (niższej) w kraju docelowym, dając większe szanse dla migranta na pozyskanie zatrudnienia. Konkluzja ta – generalnie słuszna – może jednak prowadzić do niesłusznego przeświadczenia, że kraje o wysokiej stopie bezrobocia są krajami jedynie wysyłającymi, a nie przyjmującymi. Możliwe staje się zetknięcie dwóch przeciwstawnych zjawisk: istnienia bezrobocia w kraju przyjmującym i istnienia popytu na zagraniczną siłę roboczą. Zasadna staje się zatem bardziej szczegółowa, niż wynikałoby z prostej konkluzji opartej o różnice w stopie bezrobocia jako czynniku sterującym migracją, analiza przyczyn powstawania popytu na pracę cudzoziemców w kontekście zjawisk na rynku pracy.

ca państw: w pierwszej sytuacji wymiana podobnych doświadczeń, gdy oba kraje odczuwają te same problemy (np. problem rekrutacji obcokrajowej siły roboczej). W przypadku kształtowania się czynników wypychających i przyciągających na podobnym poziomie implikującym brak strumieni migracyjnych pomiędzy dwoma krajami możliwe staje się ponadto zjawisko konkurowania o zagraniczną siłę roboczą. Zasadne staje się więc zbadanie, czy oba kraje odczuwające napływ imigrantów konkurują o nich?

W sytuacji występowania strumieni migracyjnych pomiędzy dwoma analizowanymi państwami współpraca jest także zasadna i powinna być ukierunkowana na równomierne rozłożenie korzyści i niwelowanie negatywnych konsekwencji wynikających z migracji.

Migracje niosą wiele pozytywnych konsekwencji, zarówno dla krajów wysyłających, jak i przyjmujących. Również ten aspekt – implikacje współczesnych migracji ekonomicznych w Polsce i w Rosji zostanie podjęty w niniejszym artykule.

2. Zarys migracji w Rosji i Polsce

Rosja jest drugim pod względem liczby imigrantów krajem na świecie². Szacuje się, że w 2010 r. zasób imigrantów w Rosji wyniósł 12,3 mln osób, co stanowiło 8,7% populacji tego kraju.³ Od połowy lat 70-tych XX wieku Rosja odnotowuje dodatnie saldo migracji – najlichnieszka liczba imigrantów przybyła do tego kraju w latach 1986–1990 (1,1 mln osób).⁴ Istotny wpływ na znaczne ruchy migracyjne miał rozpad Związku Radzieckiego, stosunkowo otwarte ustawodawstwo regulujące nabycie obywatelstwa FR do początku XXI wieku oraz nieprzychylna obywatelom rosyjskim polityka władz republik byłego ZSRR. Pomiędzy 1989 a 2002 r. do FR przybyło 6,8 mln obywateli z dawnych republik związkowych (a wyjechało do tych państw 1,3 mln obywateli). Podkreślenia wymaga fakt, iż zdecydowana większość imigrantów do Rosji pochodzi z krajów byłego ZSRR, a kraj ten wykazuje niewielki napływ spoza tego obszaru.⁵ Wśród głównych krajów wysyłających migrantów do Rosji znajdują się obywatele Uzbekistanu, Tadżykistanu, Chin, Ukrainy i Kirgistanu.

2 Krajem o największej liczbie imigrantów na świecie w ujęciu bezwzględny są Stany Zjednoczone, w których zasób migrantów w 2010 r. został oszacowany na 42,8 mln osób; za: International Migration 2009, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 2009, s. 1.

3 International Migration 2009, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 2009, s. 1.

4 Szacuje się, że w okresie 1994–2001 liczba migrantów zarobkowych – legalnie zatrudnionych w Rosji kształtowała się na poziomie 1,5 miliona; za: I. Ivakhnyuk, The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective, Human Development Research Paper 14/2009, UNDP Research Paper, p. 31.

5 P. Hut, Współczesne procesy ludnościowe w Federacji Rosyjskiej, „Polityka Społeczna” 2006, nr 7, s. 19.

6 P. Koryś, M. Okólski, Czas globalnych migracji. Mobilność międzynarodowa w perspektywie globalizacji, Warszawa 2004, s. 12.

Rosja jest krajem przyjmującym imigrantów i jednocześnie należy do głównych krajów wysyłających – z liczbą 11,5 miliona obywateli Rosji poza granicami kraju w połowie minionego dziesięciolecia.⁷

Współczesna emigracja z Rosji ma przyczyny ekonomiczne i pozaekonomiczne. W ramach (niereprezentatywnych) badań przeprowadzonych przez Novaya Gazeta, spośród 7237 czytelników rozważających emigrację 2,2% wskazało rosnący nacjonalizm, 1% – wyższe podatki, a 28,9% – możliwość powrotu Władimira Putina na stanowisko prezydenta (62,5% rozważających emigrację wskazało kombinację wyżej wymienionych czynników).⁸ Wśród przyczyn emigracji pojawiają się także: bezpieczeństwo dzieci, korupcja, ciekawość połączona z zamożnością, która pozwala podróżować po świecie^{9,10}.

Obecną emigracją z Rosji wyróżnia ponadto odpływ osób wysoko wykształconych¹¹ – występuje więc negatywne zjawisko *brain drain*.^{12,13} Zjawisko odpływu specjalistów z Rosji, zaniepokojonych rozwojem sytuacji politycznej po wyborach w 2012 roku spotyka się z popytem zgłaszanym przez kraje przyjmujące na zamożnych inwestorów (jak możliwość uzyskania zielonej karty w Stanach Zjednoczonych, a dalej obywatelstwa w zamian za inwestycję powyżej 1 mln dol. i stworzenia 10 miejsc pracy).

Zjawisko *brain drain* nie jest obce także polskiej gospodarce. W związku z żywioną emigracją Polaków na skutek akcesji do Unii Europejskiej pojawiły się alarmujące doniesienia o fali odpływających specjalistów z kraju. Udział osób z wykształceniem wyższym wśród polskich emigrantów kształtuje się na poziomie od niespełna 30 do 50%.¹⁴

7 E. Marat, Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis, Silk Road Paper, Central Asia–Caucasus Institute, Singapore 2009, s. 8.

8 B. Whitmore, Emigration Blues: Russia's Sixth Brain Drain, Radio FreeEurope, 1 luty 2011, http://www.rferl.org/content/emigration_blues_russias_sixth_brain_drain/2294463.html

9 R. Oliphant, Talented Specialists Fleeing in '3rd Wave', Moscow Times, 5 kwiecień 2011, themoscowtimes.com

10 Pobudki do emigracji korespondują z kierunkami wędrowki – np. wybór USA jako kraju docelowego wynika najczęściej z możliwości studiowania na światowej rangi uniwersytetach, a wybór kraju europejskiego – od Wielkiej Brytanii po kraje bałtyckie – z bliskości geograficznej, istotnej w przypadku prowadzenia działalności gospodarczej w Rosji; za: R. Oliphant, Talented Specialists Fleeing in '3rd Wave', Moscow Times, 5 kwiecień 2011, themoscowtimes.com

11 Zjawisko odpływu osób wysoko wykształconych nie jest w Rosji nowe: w 1993 r. co piąty emigrant z Rosji miał wykształcenie wyższe. Szacuje się, że w 2005 r. ok. 30 000 naukowców z Rosji pracowało poza krajem; za: Russian Federation, Country profile. Focus Migration no 20/2010, p. 4.

12 B. Whitmore, Emigration Blues: Russia's Sixth Brain Drain, Radio FreeEurope, 1 luty 2011, http://www.rferl.org/content/emigration_blues_russias_sixth_brain_drain/2294463.html

13 W tym miejscu – w świetle kształtowania się zjawiska drenażu mózgow – konieczne jest dokonanie precyzyjnego określenia, co należy rozumieć pod pojęciem specjalisty. E. Todisco, M.C. Brandi i G. Tattolo wyrażają opinię, iż migracje specjalistów obejmują migracje: naukowców, pracowników organizacji międzynarodowych, duchownych, artystów, aktorów, pracowników branży turystycznej i rozrywkowej, sportowców zawodowych, wojskowych, a także studentów i absolwentów uczelni wyższych; za: E. Todisco, M.C. Brandi, G. Tattolo, *Skilled migration: a theoretical framework and the case of foreign researchers in Italy*, Flinders University Languages Group Online Review vol. 1, issue 3/2003, p. 118.

14 Polish migrant survey results, University of Surrey, Centre for Research on Nationalism, Ethnicity and Multiculturalism 2006, s. 4–5.

Polska posiada bardzo długie doświadczenie jako kraj emigracji. Dodatkowo saldo migracji do Polski odnotowano w powojennej historii kraju zaledwie pięciokrotnie: w 1948 r., 1952 r., 1955 r., 1956 r. oraz 1959 r.¹⁵

Na skutek akcesji Polski do Unii Europejskiej i uzyskania prawa do swobodnego przepływu pracowników w ramach jednolitego rynku europejskiego doszło do znacznego wzmoczenia wypływu polskiej siły roboczej. Różne szacunki podają od 1 do 4 mln polskich obywateli, którzy w poszukiwaniu pracy podjęli decyzję o emigracji do innego kraju UE (EOG). Jedną z konsekwencji wzmoczonej emigracji Polaków po 1 maja 2004 r. stały się problemy z zaspokajaniem popytu na pracę przez polskich pracodawców.¹⁶ Niezaspokojony popyt na pracę ze strony krajowej siły roboczej stał się pobudką do kształtowania popytu na imigrantów zarobkowych. Powstały więc ekonomiczne podstawy zjawiska imigracji do Polski – zjawiska dla kraju stosunkowo nowego i o ograniczonej skali. Zasób imigrantów w 2010 r. został oszacowany na poziomie 827 tysięcy osób, co stanowiło 2,2% populacji kraju. Zgodnie z raportem Polska 2030, w perspektywie 20 najbliższych lat Polska będzie coraz silniej odczuwać procesy imigracji¹⁷, a według prognoz Głównego Urzędu Statystycznego Polska już w 2019 roku może stać się krajem imigracji netto.¹⁸ W 2009 r. migracje netto pozostawały na ujemnym poziomie 24 tysięcy, co oznacza, że nad imigracją z kraju przeważały zjawiska odpływu obywateli.¹⁹

W kontekście migracji polsko–rosyjskich należy zauważyć, iż pomiędzy krajami nie występują silne ruchy migracyjne. Rosja nie należy do głównych krajów przyjmujących obywateli polskich, a Polska nie stanowi kierunku emigracji obywateli Rosji. Jest to zgodne z kształtowaniem się czynników wypychających i przyciągających w obu krajach, które pozostają zbliżone. Jednocześnie migracjom w kierunku Federacji Rosyjskiej nie sprzyja alternatywna możliwość swobodnego wyboru miejsca pracy w krajach EOG przyznana obywatelom Polski w ramach jednolitego rynku UE. Bliskość geograficzna i kulturowa nie stanowią istotnych pobudek do podjęcia decyzji o migracji.

Jak wynika z tabeli nr 1, emigracja obywateli Polski jest zjawiskiem marginalnym w Rosji (emigranci z Polski stanowią 0,03% przybywających do Federacji). Jednocześnie napływ obywateli Rosji do Polski nie jest także zjawiskiem znaczącym

15 Rocznik Demograficzny 2008, Warszawa 2008, s. 28–29.

16 Niedobór pracowników łączony jest z ożywioną po 1 maja 2004 r. emigracją z kraju. Jednakże fakt występowania problemów rekrutacyjnych nie wynika jedynie ze zjawiska emigracji z Polski. Odpływ siły roboczej na danym rynku pracy może powodować wystąpienie wolnych miejsc pracy, wakaty powinny być jednak zastąpione przez istniejące wolne zasoby pracy (bezrobotnych). Nieobsadzone wakaty, tworzące luki na rynku pracy, nie były bezpośrednią konsekwencją emigracji, która – choć ożywiona – nie spowodowała bezwzględnych niedoborów podaży pracy, lecz uszczupliła krajowe zasoby pracy i uwidoczniła słabości polskiego rynku pracy (niedopasowanie strukturalne kwalifikacji do potrzeb rynku pracy, niski poziom mobilności zawodowej i terytorialnej, zjawisko „wyczonego bezrobocia”), tworząc popyt na pracę imigrantów.

17 Polska 2030. Wyzwania rozwojowe, red. nauk. M. Boni, Warszawa 2009, s. 87.

18 Prognoza ludności na lata 2008–2035, Warszawa 2008, s. 9–10.

19 International Migration 2009, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 2009, s. 1.

(stanowi jedynie 1% zjawiska imigracji do Polski). W latach 90-tych ubiegłego wieku popularne były migracje z Rosji do Polski o charakterze cyrkulacyjnym: drobni handlarze zwani potocznie mrówkami (*chelnocks*). Upadek ekonomii planowanej skutkował wysokim bezrobociem i koniecznością poszukiwania źródeł dochodu – rozwiązaniem stały się migracje cyrkulacyjne, często przygraniczne w celu zakupu i importu małych ilości dóbr konsumpcyjnych z zamiarem ich odsprzedaży na rynku krajowym. Kierunkami takich migracji były głównie Polska, Turcja i Chiny.²⁰

Pojawia się zatem pytanie: czy w sytuacji braku migracji wzajemnych (w których jeden kraj jest krajem wysyłającym a drugi przyjmującym) ze względu na zbliżone kształtowanie się sytuacji na rynku pracy i poziomu zamożności oba kraje odczuwają zjawiska imigracji (oba są krajami przyjmującymi) i występuje pomiędzy nimi konkurencja?

Jak wynika z danych zawartych w tabeli nr 1, kraje te doświadczają napływu imigrantów z różnych (poza Ukrainą) państw. Dane te nie pozwalają jednakże wysunąć wniosku, iż pomiędzy krajami nie dochodzi do konkurencji o napływ imigrantów, albowiem dane mają charakter danych *ex-post*, już po podjęciu i realizacji decyzji o imigracji. Dopiero zbadanie imigrantów np. z Chin, Turcji czy Stanów Zjednoczonych pozwoliłoby na konkluzję, czy miała miejsce konkurencja w wyborze kraju docelowego (wybór pomiędzy Polską a Federacją Rosyjską).

Tabela nr 1. Napływ imigrantów do Polski i Federacji Rosyjskiej w 2008 r. według obywatelstwa

Napływ imigrantów do Rosji w tys.		Napływ imigrantów do Polski w tys.	
ogółem 2157		ogółem	15275
Uzbekistan	563,2	Wielka Brytania	4365
Tadżykistan	347,5	Niemcy	3174
Chiny	241	Stany Zjednoczone	1854
Ukraina	227,1	Irlandia	917
Kirgistan	160,2	Ukraina	776
Turcja	121,1	Włochy	428
...		...	
Polska	3(0,03%)*	Rosja	156 (1,02%)

* udział obywateli Polski w ogólnej liczbie napływu imigrantów do Rosji ze względu na brak danych dla lat następnych oszacowano dla roku 2005, na podstawie: <http://www.migrationinformation.org/DataHub/countrydata/data.cfm>

Źródło: dane dla Federacji Rosyjskiej: I. Ivakhnyuk, *The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective*, Human Development Research Paper 14/2009, UNDP Research Paper, p. 59; dane dla Polski: *Rocznik Demograficzny 2009*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009, s. 434.

Głównym obszarem napływu imigrantów do Rosji pozostają kraje Wspólnoty Niepodległych Państw (w 2008 r. udział imigrantów z WNP w ogólnej liczbie przybywających do Rosji kształtował się na poziomie 74%). Głównym obszarem napływu imigrantów do Polski pozostają kraje europejskie (w 2008 r. udział imigrantów z Europy w ogólnej liczbie przybywających do Polski kształtował się na poziomie 81%).²¹

3. Przyczyny migracji – kształtowanie się czynników *push and pull*

Różnice dochodowe jako czynnik kształtujący strumienie migracyjne²²

Jak wynika z wykresu nr 1, istnieją nieznaczne różnice w kształtowaniu PKB *per capita* w Polsce oraz w Federacji Rosyjskiej. Sytuacja taka wyjaśnia kształtowanie się strumieni migracyjnych między dwoma krajami – Polska nie należy do głównych krajów przyjmujących imigrantów zarobkowych z Rosji, a Rosja nie jest krajem docelowym wędrowek zarobkowych polskich obywateli. Istniejące różnice dochodowe pomiędzy krajami nie są wystarczające, by stanowić pobudkę do migracji do drugiego kraju. Jako że migracja siły roboczej wiąże się z pewnymi kosztami (nie tylko o charakterze ekonomicznym – np. rozłąka z rodziną), różnica pomiędzy płacą uzyskiwaną w kraju a płacą możliwą do uzyskania zagranicą musi być istotna na tyle, by równoważyła niedogodności związane z migracją.

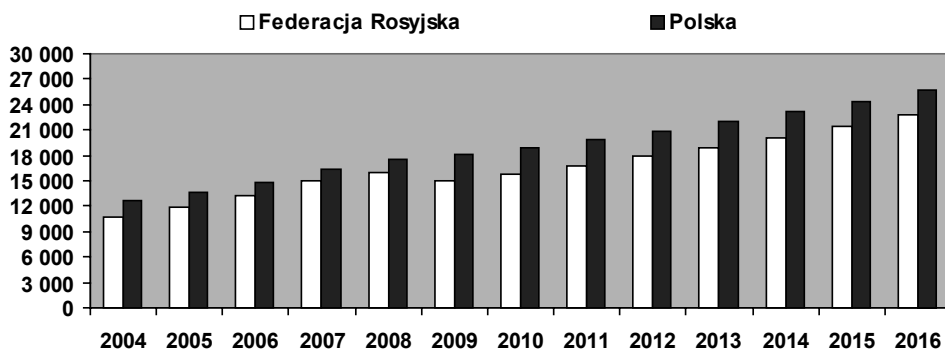
Dla kształtowania się strumieni migracyjnych w przyszłości znaczenia nabiera kształtowanie się także w przyszłości dochodu obywateli tych państw. Z prognoz

21 Obliczenia własne na podstawie: I. Ivakhnyuk, *The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective*, Human Development Research Paper 14/2009, UNDP Research Paper, p. 59; dane dla Polski: Rocznik Demograficzny 2009, Warszawa 2009, s. 434.

22 O ile pozytywna korelacja pomiędzy zróżnicowaniem płac w kraju wysyłającym i przyciągającym migrantów a skalą ruchów migracyjnych jest niewątpliwa, o tyle siła tej reakcji nie jest oczywista (przykładem – choć w ujęciu migracji wewnętrznych – jest brak zauważalnego wpływu znacznych różnic dochodowych na procesy migracyjne pomiędzy północną a południową częścią Włoch). Ponadto zależność ta nie przebiega w sposób liniowy, proporcjonalny (wyższe różnice w dochodach – wyższa skala migracji). Obserwuje się, że emigracja z krajów nierozwiniętych wzmaga się w okresie wzrostu gospodarczego w kraju wysyłającym. Sytuacja taka miała miejsce w szczególności w wieku XIX, a potwierdzają ją także dane z krajów OECD, zgodnie z którymi kraje najbiedniejsze generują mniejsze strumienie emigracyjne niż kraje o wyższym poziomie rozwoju. Ta konstatacja zdaje się być sprzeczna z poglądem, że czynnikiem napędzającym migracje jest różnica w dochodach w kraju i za granicą, gdzie skala ruchów migracyjnych wyjaśniana jest zależnością wprost proporcjonalną do poziomu różnic w dochodach. Relacja pomiędzy wielkością różnicy w dochodach a kształtowaniem się skali migracji powinna być wyjaśniana za pomocą krzywej w kształcie odwróconej litery U (tzw. garbu migracyjnego). Zgodnie z przebiegiem krzywej, skala emigracji pozostaje na bardzo niskim poziomie w krajach bardzo ubogich i znacznie wyższa w krajach umiarkowanie zamożnych. Sytuacja taka (a wręcz paradoks) jest wyjaśniana faktem, iż ubóstwo ogranicza emigrację, jako że emigracja – szczególnie na dalsze odległości – niesie ze sobą w pierwszym rzędzie koszt, którego obywatele krajów nierozwiniętych nie są w stanie ponieść. Stąd zmniejszenie dystansu ekonomicznego (zmniejszenie różnic dochodowych) w pierwszym etapie skutkuje zwiększeniem skali emigracji z kraju przez obywateli, którzy dzięki wzrostowi ekonomicznemu mogą ponieść koszt migracji.; za: J. Oczki, *Integracja Polski z Unią Europejską a zachodnie rynki pracy*, Toruń 2005, s. 78; T.J. Hatton, J.G. Williamson, *What Fundamentals drive world migration*, NBER Working Paper Series nr 9159, National Bureau of Economic Research, Cambridge 2002, s. 4–5.

Międzynarodowego Funduszu Walutowego wynika, że do 2016 roku nie dojdzie do istotnych różnic w stosunku do sytuacji obecnej – stąd różnice dochodowe nie będą stanowić istotnej pobudki do podjęcia decyzji o migracji zarobkowej pomiędzy krajami.

Wykres nr 1. Produkt krajowy brutto *per capita* według parytetu siły nabywczej²³ w Polsce i Federacji Rosyjskiej w latach 2004–2016* (w dol.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, www.imf.org

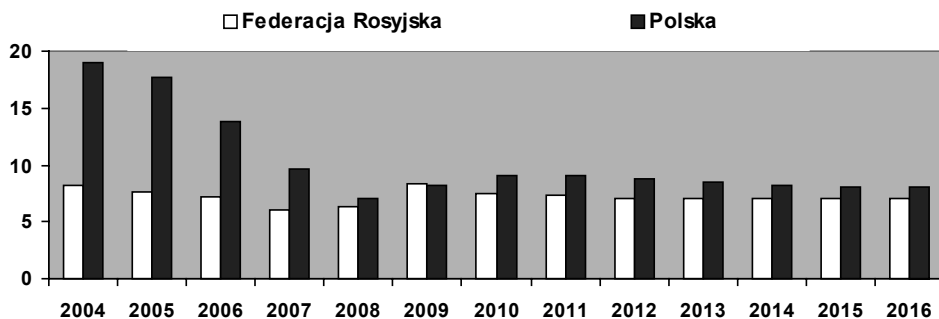
*szacunki IMF – dla Polski szacunki od roku 2011, dla Rosji – od 2010

Sytuacja na rynku pracy a migracje

Dla kształtowania się strumieni migracyjnych pomiędzy krajami istotnego znaczenia nabiera kolejny czynnik – sytuacja na rynku pracy, mierzona (dając uproszczony obraz) stopą bezrobocia. Zgodnie z teorią migracji, będą one miały miejsce w kierunku krajów, gdzie szanse na znalezienie zatrudnienia są wyższe, tj. stopa bezrobocia jest niższa. Jak wynika z wykresu nr 2, różnice w stopie bezrobocia w Polsce i Federacji Rosyjskiej od 2008 roku nie przekraczają 2 punktów procentowych; nie będą zatem wywierać istotnego wpływu na przepływy migracyjne pomiędzy dwoma krajami.

23 Należy jednak zauważyć, że na potrzeby podjęcia decyzji migracyjnej, uwzględniającej różnicowanie płac, PKB należy przeliczyć według parytetu siły nabywczej – lepiej oddającego realną wartość dochodu obywateli. PKB liczony zgodnie z parytetem siły nabywczej różni się od liczonego według kursu nominalnego na korzyść krajów o niższym poziomie cen, a na niekorzyść krajów o wyższym poziomie cen.

Wykres nr 2. Stopa bezrobocia w Polsce i Federacji Rosyjskiej w latach 2004–2016*

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, www.imf.org

*od roku 2011 – szacunki IMF

Poziom bezrobocia kształtujący się w roku 2010 na poziomie 7,5% w Rosji i 9% w Polsce jest jednocześnie pobudką do poszukiwania pracy za granicą, tj. emigracji, której oba kraje doświadczają. Jednocześnie, obok zjawiska bezrobocia generującego emigrację, oba państwa doświadczają zjawiska na rynku pracy kształtujących imigrację. Istnieje bowiem możliwość współwystępowania na rynku pracy dwóch przeciwstawnych zjawisk – bezrobocia i braku rąk do pracy. Pierwsze zjawisko generuje emigrację, drugie imigrację. Zarówno w Polsce, jak i w Federacji Rosyjskiej występuje (nasilone w latach 2006–2008, osłabione w okresie kryzysu gospodarczego) zjawisko niedoboru pracowników. W Rosji jest ono szczególnie widoczne w branży budowlanej, sprzedaży hurtowej i detalicznej, transporcie publicznym.^{24,25} W 2003 r. w Rosji 40% przedsiębiorstw zgłaszało problem niedoboru pracowników.²⁶ Szacuje się, że imigranci stanowią ok. 40% pracowników w branży budowlanej, 19% pracowników w sektorze handlu oraz po 7% w rolnictwie i produkcji.²⁷ Z badań prowadzonych przez polskie Ministerstwo Gospodarki w zakre-

24 A. Banjanovic, Russia's new immigration policy will boost the population, Euromonitor, lipiec 2007: <http://www.euromonitor.com/russias-new-immigration-policy-will-boost-the-population/article>

25 Odpowiedzią na luki na rosyjskim rynku pracy (choć także wyzwani demograficznych) były zmiany prawa migracyjnego, które m.in. założyły zachęty do migracji rodaków: 6-letni plan rozpoczynający się w 2007 r. zakładał takie ułatwienia jak zasiłki socjalne czy wypłatę środków pieniężnych. Podkreśla się jednak, że imigracja rodaków jest ograniczona, grupa ta liczy ok. 6–7 mln osób, a reintegracja 1 miliona rodaków kosztuje ok. 6 miliardów dol. Krytycznej ocenie podlega fakt, iż polityka migracyjna ukierunkowana jest na napływ imigrantów wysoko-kształconych, przy czym rosyjska gospodarka potrzebuje głównie pracowników w tzw. drugim sektorze rynku pracy; za: A. Banjanovic, Russia's new immigration policy will boost the population, Euromonitor, lipiec 2007: <http://www.euromonitor.com/russias-new-immigration-policy-will-boost-the-population/article>

26 I. Ivakhnyuk, The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective, Human Development Research Paper 14/2009, UNDP Research Paper, p. 50.

27 Russian Federation, Country profile. Focus Migration no 20/2010, p. 3.

się przebiegu postępowań kwalifikacyjnych w sektorze MSP wynika, iż w pierwszej połowie 2010 r., w 30% postępowań kwalifikacyjnych badanych przedsiębiorstw, do rekrutacji nie zgłosił się żaden kandydat.²⁸

Zmiany demograficzne jako czynnik sterujący migracjami

Rozpatrując migrację zarobkową w kontekście potrzeb rynku pracy i potrzeb ogólnogospodarczych, należy zauważyć, że nie bez znaczenia dla możliwości zaspokojenia popytu na pracę (a także dla stabilności systemów emerytalnych) są procesy demograficzne, takie jak zmiany liczby ludności, w tym liczba ludności w wieku produkcyjnym, stanowiąca o potencjalnych zasobach pracy czy starzenie się społeczeństwa. Brak możliwości zaspokojenia potrzeb kadrowych ze strony uszczuplających się krajowych zasobów pracy jest czynnikiem współkształtującym imigrację zarobkową (kształtowania popytu na zagraniczną siłę roboczą). Pomimo że imigracja nie odwróci procesu starzenia się ludności, może mieć jednak pozytywny wpływ na starzenie siły roboczej.²⁹

Prognozy wskazują, iż w 2050 r. Rosję będzie zamieszkiwać 100 milionów ludzi – Polskę mniej niż 35 mln.³⁰

Populacja Rosji podlega obecnie procesom zarówno starzenia się, jak i zmniejszenia: pomiędzy rokiem 1992 a 2008 doszło do zmniejszenia liczby ludności o 12,6 mln osób.³¹ Przyczyną zmniejszającej się liczby ludności w Rosji (w tempie ok. 700 tys. rocznie) jest wysoka umieralność (wskaźnik zgonów w 2006 r. kształtował się na poziomie 16,2 na 1000 mieszkańców) i niski wskaźnik urodzeń (10,4 na 1000 mieszkańców). Aby migracja kompensowała spadek populacji Rosji, migracje netto pomiędzy 2000 a 2050 musiałyby kształtować się na poziomie 24,9 milionów (aby utrzymać liczbę osób w wieku produkcyjnym migracje netto musiałyby wynosić 35,8 milionów).³² Migracje netto na poziomie 3,6 mln rocznie nie są więc uznawane za narzędzie, które samodzielnie rozwiąże problemy demograficzne.³³

W Polsce prognozy wskazują na ujemny przyrost naturalny po 2013 r., który wraz z postępującymi niekorzystnymi zmianami w strukturze ludności według wieku oraz zmniejszaniem się liczebności kobiet w wieku rozrodczym będzie się pogłę-

28 Trendy rozwojowe sektora MSP w ocenie przedsiębiorców w pierwszej połowie 2010 roku, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2010, s.19–20.

29 Założenia Programu polityki ludnościowej w Polsce. Raport w sprawie polityki migracyjnej państwa, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004, s. 6.

30 S. Jedynek, Demografia a etyka w perspektywie ekorozwoju – nadzieje i niebezpieczeństwa, „Problemy Ekorozwoju” 2007, nr 1, s. 76.

31 Russian Federation, Country profile. Focus Migration no 20/2010, p. 1.

32 A. Banjanovic, Russia's new immigration policy will boost the population, Euromonitor, lipiec 2007: <http://www.euromonitor.com/russias-new-immigration-policy-will-boost-the-population/article>

33 E. Marat, Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis, Silk Road Paper, Central Asia–Caucasus Institute, Singapore 2009, s. 21.

biał (w 2035 roku nadwyżka zgonów nad urodzeniami jest prognozowana na 180 tys).³⁴

Oba kraje będą więc doświadczać zwiększonego zapotrzebowania na imigrantów zarobkowych, co m.in. przemawia za zmianami w kierunku aktywnej polityki migracyjnej. Zbyt śmiała byłaby jednak teza, że konkurencja o imigrantów pomiędzy Polską a Rosją ulegnie nasileniu.

4. Konsekwencje migracji

Z punktu widzenia Rosji i Polski jako krajów przyjmujących istotną konsekwencją migracji zarobkowych jest wypełnianie luk na rynku pracy. Imigranci podejmują się często wykonywania zawodów, które niechętnie są wykonywane przez krajową siłę roboczą.³⁵ Dopływ zagranicznej siły roboczej skutkuje także zatrzymaniem tempa wzrostu płac, a co za tym idzie – inflacji. Konsekwencje odczuwają – w sposób niezwykle istotny – kraje wysyłające imigrantów do Polski i Rosji w postaci przekazów pieniężnych migrantów (*remittances*). Tadżykistan ma najwyższy na świecie udział przekazów w tworzeniu PKB – w 2007 r. przekazy stanowiły 36% PKB. Kirgistan plasuje się na czwartym miejscu na świecie z udziałem przekazów w tworzeniu PKB na poziomie 27%. Rosja jest największym na świecie krajem wysyłającym przekazy – w 2007 r. imigranci w Rosji dokonali przekazów do swoich krajów w wysokości 11,4 miliardów dol.³⁶ Jednocześnie jako kraj wysyłający emigrantów Rosja odczuwała także napływ przekazów – w 2007 r. na poziomie 4 miliardów dol.³⁷

Polska gospodarka również odnosi korzyści z napływu przekazów pieniężnych emigrantów. W 2007 r. przekazy zarobków i wynagrodzenia pracowników ukształtowały się na poziomie 29,3 mln zł, przy czym 24,8 mln zł to środki przekazane z krajów Unii Europejskiej.³⁸

34 Prognoza ludności na lata 2008–2035, Główny Urząd Statystyczny 2009, Warszawa, s. 147.

35 Ze zjawiskiem podejmowania się przez migrantów zajęć, których nie chcą się podejmować obywatele kraju, wiąże się także zjawisko przyporządkowania pewnych prac (zawodów) dla imigrantów określonego obywatelstwa: i tak na przykład obywatele Kirgistanu znajdują zatrudnienie w sektorze budowlanym, handlowym w Moskwie i St. Petersburgu. Imigranci z Tadżykistanu koncentrują się w sektorze budowlanym; za: E. Marat, *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*, Silk Road Paper, Central Asia–Caucasus Institute, Singapore 2009, s. 43.

36 E. Marat, *Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis*, Silk Road Paper, Central Asia–Caucasus Institute, Singapore 2009, s. 7.

37 I. Ivakhnyuk, *The Russian Migration Policy and its Impact on Human Development: The Historical Perspective*, Human Development Research Paper 14/2009, UNDP Research Paper, p. 64;

38 Nowa metoda szacunków dochodów z pracy Polaków za granicą – bilans płatniczy, Narodowy Bank Polski, Departament Statystyki, kwiecień 2008, s. 4–5.

Uwagi końcowe

Polska i Federacja Rosyjska odczuwają zjawiska migracyjne. Będąc na podobnym poziomie rozwoju i posiadając podobną sytuację na rynku pracy, nie są wzajemnie dla siebie atrakcyjne jako kraje przyjmujące (pomimo bliskości geograficznej i podobieństwa kulturowego). Jednocześnie zbliżona sytuacja społeczno–ekonomiczna predestynuje w obu państwach podobne zjawiska migracyjne: emigrację (w tym osób wysoko wykształconych tworzącą zjawisko *brain drain*), imigrację uzupełniającą istniejące luki na rynku pracy, imigrację uzasadnianą czynnikami demograficznymi. Kraje te doświadczają podobnych zjawisk migracyjnych stąd zasadna staje współpraca tych państw na tym polu. Wymiana doświadczeń, najlepszych praktyk, wnikliwe badania niosłyby wartość dodaną dla obu państw. Współpraca ta ukierunkowana powinna być na maksymalizację korzyści z migracji (np. z remittances) oraz minimalizację negatywnych aspektów migracji, jakie oba kraje odczuwają, np. zjawisko *brain drain*.

Wstępna analiza uwarunkowań migracji polsko–rosyjskich odsłania nowe obszary badań. Interesująca i warta zbadania mogłaby być na przykład kwestia konkurencyjności Polski i Rosji na etapie podejmowania decyzji o migracji wśród obywateli państw do tych krajów migrujących (np. Uzbekistanu, Chin, Stanów Zjednoczonych itd.).

Poza przedmiotem niniejszego artykułu przedstawiającego zarys uwarunkowań migracji ekonomicznych pozostają również ważne aspekty ruchów migracyjnych, jak: kwestia integracji imigrantów, ksenofobia, migracja nielegalna, repatriacja. Również w tych obszarach pojawiają się w obu krajach wyzwania, konieczność podejmowania działań. Rodzi to uzasadnienie dla dalszych badań i współpracy, z korzyścią dla obu państw.

ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ И ПОСЛЕДСТВИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛЬСКО–РОССИЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ МИГРАЦИИ

Польша и Россия имеют продолжительный и интересный миграционный опыт. Из-за культурной и географической близости двух стран возникает вопрос о том, существуют ли между ними значительные миграционные потоки. Выводом, вытекающим из анализа главных факторов как эмиграции, так и иммиграции (уровень безработицы, уровень доходов), является отсутствие взаимной привлекательности рассматриваемых стран для их населения: сходная ситуация на трудовом рынке и применительно к уровню доходов не вызывает интереса к миграции между ними. Одновременно сходное общественно-экономическое положение предопределяет аналогичные миграционные явления в этих странах: миграцию в том числе высокообразованных лиц, представляющую явление так называемой утечки мозгов (brain drain), миграцию, восполняющую существующие пробелы на трудовом рынке, миграцию, вызванную демографическими факторами. Эти страны испытывают сходные миграционные процессы, поэтому вполне обоснованно их сотрудничество в данной области. Обмен опытом, тщательные исследования были бы полезны обоим государствам. Это сотрудничество должно быть направлено на получение максимальной пользы в сфере миграции, например на сведение к минимуму ее негативных аспектов, имеющих место в обеих странах (в частности, явления brain drain).

**DETERMINANTS AND IMPLICATIONS OF CONTEMPORARY
POLISH–RUSSIAN ECONOMIC MIGRATIONS**

Poland and Russia have a long and interesting history of migration experiences. Due to their cultural and geographical proximity (the factors which in migration theory are regarded as conducive to migration) it seemed reasonable to try to answer the question, of whether there are significant migratory flows between the countries. The conclusion from the analysis of the main crowding out and enticing factors (the level of unemployment, income level) is the lack of mutual attractiveness between the two countries - the similar situation on the labour market and the level of income does not encourage migration between the countries. At the same time, the similar socio-economic situation predestines the phenomenon of migration in both countries: emigration (including highly-educated persons forming the so called brain drain phenomenon), immigration, supplementing existing gaps in the labour market and immigration justified by demographic factors. These countries are facing similar phenomena as far as migration is concerned, thus cooperation between the states in this field would seem to be well founded. The exchange of experiences, best practices, and in-depth examination would provide added value for both countries. This cooperation should be aimed at maximizing the benefits of migration, for example the remittances of emigrants and minimize the negative aspects of migration, which are noticeable in both countries: for example in the form of the brain drain phenomenon.

Key words:

Migration, socio-economic situation, Poland, Russia, brain drain phenomenon